

Norges institusjon for
menneskerettigheter

Befolkningens holdninger til rusavhengige

En spørreundersøkelse om rusavhengighet

Forord

Rusavhengighet er en stor folkehelseutfordring i Norge. En undersøkelse gjennomført av Norges institusjon for menneskerettigheter (NIM) i 2024 viser at mange med rusproblemer møter betydelig stigma og negative holdninger fra helsevesenet og andre offentlige instanser. Dette er uheldig for individene det gjelder, da det kan hindre dem i å få den hjelpen de trenger. Samtidig påvirker marginalisering også samfunnet som helhet, i form av økt utenforskap.

Det finnes imidlertid få studier som systematisk kartlegger befolkningens holdninger til rusavhengige og behandlingen de mottar. Å undersøke disse holdningene er viktig, fordi de berører grunnleggende menneskerettigheter, særlig retten til helsehjelp. Selv om ruspolitikken har utviklet seg fra et strafferettslig paradigme mot en mer helseorientert tilnærming, er det fortsatt et gap mellom rusavhengiges rettigheter og den hjelpen de faktisk får. Undersøkelsen viser blant annet at seks av ti nordmenn mener at rusavhengige ikke får tilstrekkelig helsehjelp.

Det er en tydelig tilbakemelding.

Adele Matheson Mestad

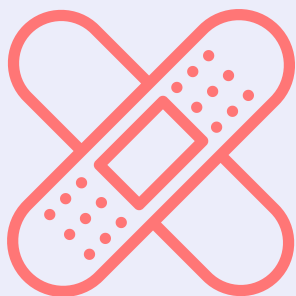
Direktør i NIM

Bakgrunn

- Rusavhengige er beskyttet av de samme menneskerettighetene som alle andre, blant annet rett til helse, privatliv og beskyttelse mot vold og overgrep.
- Samtidig viser flere rapporter og tilsyn at mange av disse rettighetene ikke i tilstrekkelig grad ivaretas.
- NIM konkluderte i rapporten «Rus og menneskerettigheter» (2022) med at rusbrukeres menneskerettigheter utfordres innenfor en rekke områder.
- NIMs rapport «Du har ikke noe her å gjøre» (2024) fant at rusavhengige opplever stigma og diskriminering i møte med helsevesenet og andre offentlige tjenester. Undersøkelsen baserte seg på kvalitative intervjuer med rusavhengige, brukerorganisasjoner, helsepersonell og politiansatte.

Eksempler på menneskerettighetsutfordringer for rusavhengige

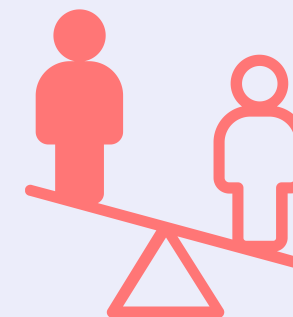
Helsehjelp

Det somatiske behandlingstilbudet til personer med samtidige rusproblemer og psykiske lidelser er mangelfullt på flere områder, noe som utfordrer retten til helse.

Krisesenter

Voldsutsatte med rusproblemer mangler et reelt krisesentertilbud mange steder i landet. Samtidig utsettes gruppen for vold og overgrep i større grad enn andre.

Diskrimineringsvern

Rusavhengige risikerer å oppleve usaklig forskjellsbehandling på ulike områder. Samtidig er det uklart hvor langt gruppens diskrimineringsvern strekker seg.

Om undersøkelsen

- I september 2024 gjennomførte Verian på oppdrag fra NIM en spørreundersøkelse om befolkningens holdninger til rusavhengige.
- Undersøkelsen er gjennomført gjennom Kantar Medias panel GallupPanelet. Litt under 1100 personer har svart på undersøkelsen, som ble rettet mot et representativt utvalg av befolkningen fylt 18 år eller eldre.
- Bokstaven «n» i de følgende sidene betyr antallet personer som har svart på spørsmålet (respondenter).
- Feilmarginen i undersøkelsen som helhet varierer mellom +/- 1,4 % og +/- 3,1 %. For de mindre delutvalgene er feilmarginen større. I forskning er det vanlig å akseptere en feilmargin på inntil 5 %. Samtlige funn som presenteres her har en mindre feilmargin enn dette.

Begrepsavklaringer

Rusavhengighet: Med «rusavhengighet» menes et sterkt behov for å innta ulovlige rusmidler, medikamenter og/eller alkohol, som personen selv har problemer med å kontrollere på tross av negative konsekvenser. Rusavhengighet skiller seg fra eksperimentell, rekreasjonell og periodevis skadelig bruk av rusmidler. Akkurat hvor grensene går mellom disse kategoriene er imidlertid ikke alltid klart.

Hets og hatprat: Med «hets» og «hatprat» menes ytringer som er nedverdiggende, trakasserende, truende eller stigmatiserende, og er rettet mot et individ eller en gruppe på grunnlag av gruppekaraktarikker, i denne sammenhengen rusavhengighet. Definisjonen her er dermed bredere enn det som følger av straffeloven § 185, hvor rusavhengige ikke er en vernet gruppe, og hvor terskelen for straffbare ytringer er høy. Enkelte slike ytringer kan imidlertid tenkes omfattet av forbudet mot «trakassering» etter likestillings- og diskrimineringsloven § 13. Andre ytringer vil være lovlige, men kan likevel oppleves som støtende. Vi har lagt til grunn en slik ikke-rettslig definisjon av flere årsaker. Både fordi lovens definisjoner er kompliserte og dermed vanskelige å måle, men også fordi både lovlig og ulovlig hets/hatprat kan medføre skadevirkninger.

Undersøkelsens hovedfunn

1 av 4 har observert hets eller hatprat mot rusavhengige i løpet av det siste året.

Over 6 av 10 mener rusavhengige fortjener å få bedre helsehjelp fra myndighetene enn de får i dag.

Mange av de spurte har negative holdninger til rusavhengige, og det er store kjønnsforskjeller i holdningene.

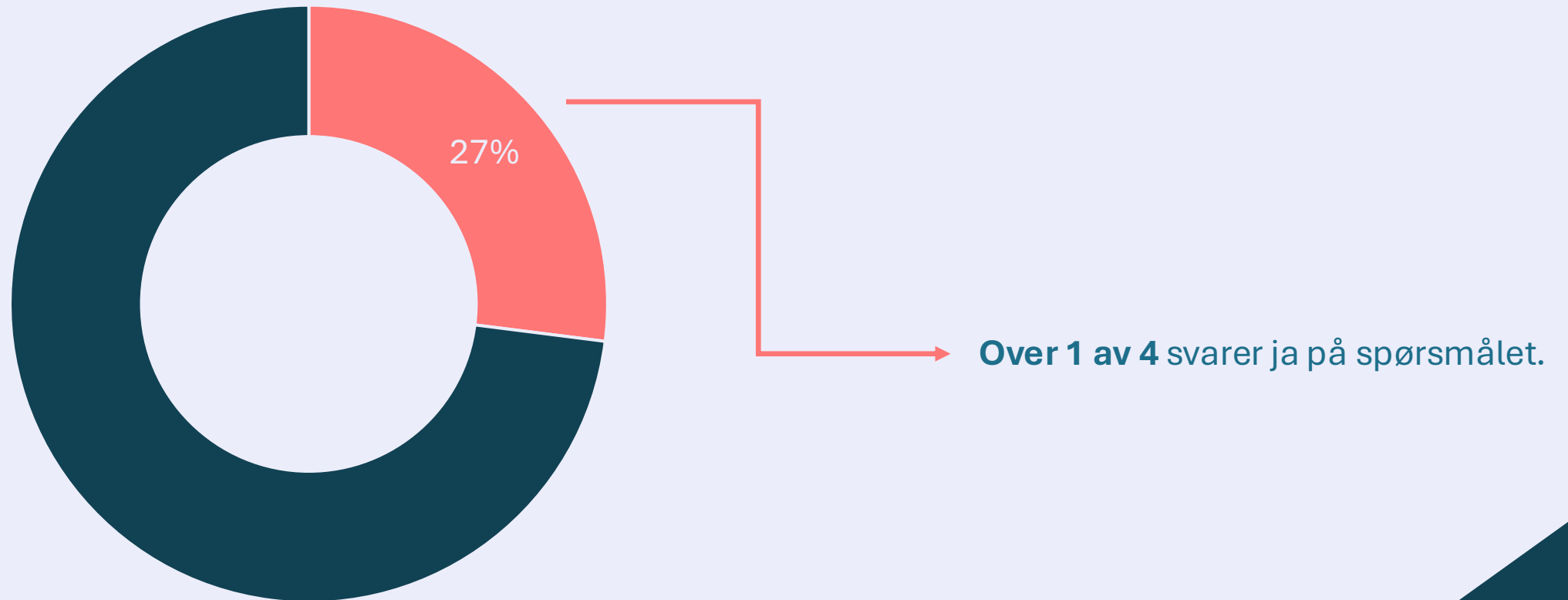
Observasjoner av hets og hatprat

Respondentene ble spurt om de hadde observert nedverdiggende, trakasserende, truende eller stigmatiserende ytringer rettet mot rusavhengige i løpet av det siste året. Spørsmålet ble stilt av flere årsaker. For det første har hets og hatprat en rekke skadevirkninger både på individ- og samfunnsnivå, og kan være til hinder for realiseringen av flere menneskerettigheter. For det andre forteller flere rusavhengige selv at de i ulike sammenhenger blir møtt med støtende kommentarer rettet mot egen avhengighet. For det tredje er det etter NIMs kjennskap ikke tidligere gjort en slik kartlegging om spesifikt om rusavhengige som gruppe.

Omfanget av hets og hatprat er vanskelig å måle, blant annet fordi det er fenomener som forstås ulikt av ulike mennesker og fordi det foregår i flere ulike kontekster. Denne undersøkelsen kan gi en viss indikasjon på utbredelsen av hets og hatprat rettet mot rusavhengige, men begrenser seg til det befolkningen som helhet forteller at de har observert og sier ikke noe om rusavhengiges egne opplevelser.

Observasjoner av hets og hatprat

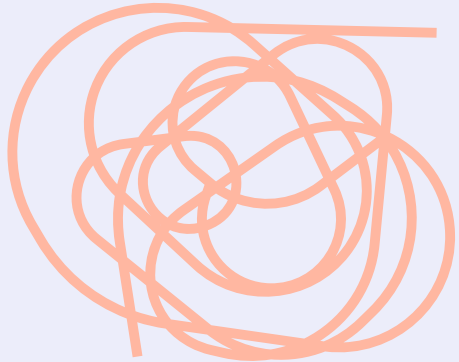
Spørsmål: Har du observert at noen har uttalt eller skrevet nedverdiggende, trakasserende, truende eller stigmatiserende ytringer rettet mot personer med rusavhengighet i løpet av det siste året?

Over 1 av 4 svarer ja på spørsmålet.

Over 1 av 4 har observert hets eller hatprat mot rusavhengige

- **27 %** av respondentene svarer at de har observert at noen har uttalt eller skrevet nedverdiggende, trakasserende, truende eller stigmatiserende ytringer rettet mot personer med rusavhengighet i løpet av det siste året.
- **61 %** svarer at de ikke har observert slike ytringer.
- **12 %** svarer vet ikke.

Helsehjelp til rusavhengige

De senere tiårene har det skjedd en gradvis internasjonal utvikling fra å møte bruk av ulovlige rusmidler med strafferettslige virkemidler til helsemessige tiltak. Flere menneskerettslige organer har særlig uttrykt bekymring for ivaretagelse av rusavhengiges rett til helse. Norge har blant annet fått anbefalinger fra FN om å øke tilgangen til skadereduserende tiltak og helsetjenester for personer som bruker ulovlige rusmidler.

For å kartlegge befolkningens oppfatning om myndighetenes ivaretagelse av rusavhengiges helsetilstand, ble respondentene bedt om å ta stilling til en påstand om myndighetenes innsats for å gi helsehjelp til rusavhengige.

Helsehjelp til rusavhengige

Påstand: Rusavhengige fortjener å få bedre helsehjelp fra myndighetene enn de får i dag.

4 % er ganske eller helt **uenig**.

24 % er verken enig eller uenig.

66 % er ganske eller helt **enig**.

Over 6 av 10 mener rusavhengige fortjener å få bedre helsehjelp

- Det store flertallet av respondentene mener rusavhengige fortjener å få bedre helsehjelp fra myndighetene enn de får i dag. **28 %** er helt enig i påstanden, mens **38 %** er ganske enig.
- **24 %** er verken enig eller uenig i påstanden. **5 %** svarer vet ikke.
- Kun **3 %** svarer at de er ganske uenig i påstanden, mens **1 %** er helt uenig.
- Kvinner er i større grad enig i at rusavhengige fortjener bedre helsehjelp enn menn. Blant kvinner er **73 %** ganske eller helt enig i påstanden, mens blant menn er andelen **59 %**.

Holdninger til rusavhengige

Respondentene ble også bedt om å ta stilling til flere påstander som har som formål å kartlegge befolkningens holdninger til rusavhengige. Påstandene knytter seg til oppfatninger om avhengighetens bakenforliggende årsak, personlige egenskaper og aksept for forskjellsbehandling. En av påstandene handler om personer med *nåværende* rusavhengighet, mens de andre to handler om *tidligere* rusavhengige.

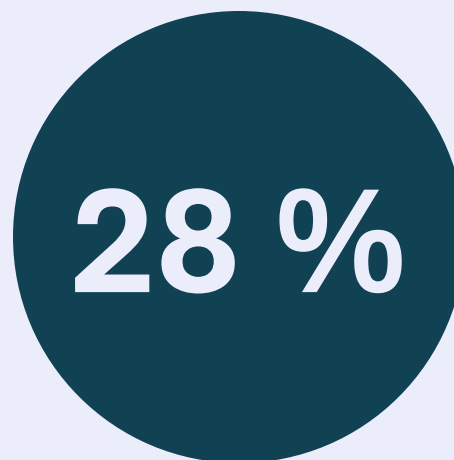
Påstandene er utarbeidet med utgangspunkt i tidligere forskning om tematikken. Selv om sammenhengen mellom holdninger og handlinger er komplisert, tyder forskning på at fordommer kan bidra til stigmatisering, diskriminering og hatprat. Derfor er kunnskap om holdninger verdifullt i seg selv, og kan danne grunnlag for tiltak. De utvalgte påstandene reflekterer også holdninger flere rusavhengige selv forteller at de blir møtt med i ulike sammenhenger og som kan skape personlige stigmaopplevelser. Flere av disse fremkommer i NIMs undersøkelse «Du har ikke noe her å gjøre» (2024).

Vilje og selvkontroll

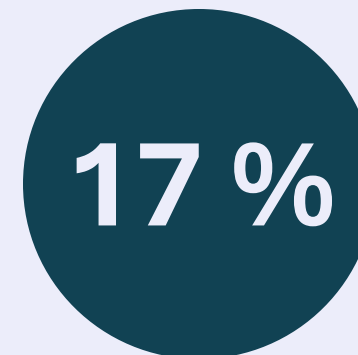
Påstand: Rusavhengighet skyldes hovedsakelig svak vilje og manglende selvkontroll.

52 % er ganske eller helt **uenig**.

28 % er verken enig eller uenig.

17 % er ganske eller helt **enig**.

1 av 6 mener rusavhengighet hovedsakelig skyldes svak vilje og manglende selvkontroll

- Flertallet av respondentene er uenig i at rusavhengighet hovedsakelig skyldes svak vilje og manglende selvkontroll. **22 %** svarer at de er helt uenig i påstanden, og **30 %** er ganske uenig.
- **28 %** er verken enig eller uenig i påstanden. **2 %** vet ikke.
- Samtidig er et betydelig mindretall enig i påstanden. **14 %** svarer at de er ganske enig i påstanden, mens **3 %** er helt enig. Noe over **1 av 6** er med andre ord ganske eller helt enig i påstanden.
- Menn er i betydelig større grad enig i påstanden enn kvinner. **26 %** av menn er ganske eller helt enig, mot **8 %** blant kvinner.
- Respondenter med universitets- eller høyskoleutdanning (n=699) er i mindre grad enig i påstanden enn de uten høyere utdanning (n=400). Blant de med høyere utdanning er **14 %** ganske eller helt enig, mens andelen er **22 %** blant de uten høyere utdanning.

Ærlighet og pålitelighet

Påstand: De fleste tidligere rusavhengige er like ærlige og pålitelige som folk flest.

15 %

15 % er ganske eller helt **uenig**.

27 %

27 % er verken enig eller uenig.

54 %

54 % er ganske eller helt **enig**.

1 av 7 mener tidligere rusavhengige ikke er like ærlige og pålitelige som folk flest

- Litt over halvparten er ganske eller helt enig i at de fleste tidligere rusavhengige er like ærlige og pålitelige som folk flest. **14 %** av respondentene er helt enig, mens **40 %** er ganske enig.
- **27 %** er verken enig eller uenig i påstanden, mens **4 %** svarer at de ikke vet.
- Også her er det imidlertid et betydelig mindretall som har et negativt inntrykk av gruppen. **12 %** oppgir å være ganske uenig i påstanden, mens **3 %** er helt uenig i påstanden. Over **1 av 7** er med andre ord ganske eller helt uenig i påstanden.
- Kvinner er i noe større grad enig i påstanden enn menn. Blant de kvinnelige respondentene er **59 %** ganske eller helt enig, mot **51 %** blant menn. Forskjellen er imidlertid akkurat innenfor feilmarginen, og må derfor tolkes med varsomhet.

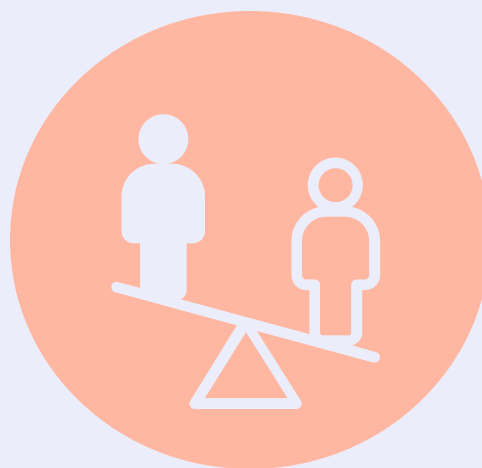

Aksept for forskjellsbehandling

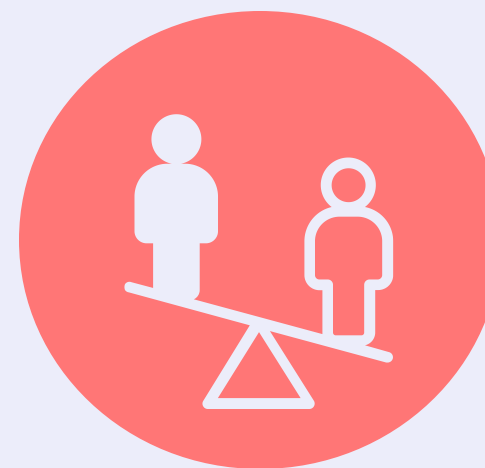
Påstand: Arbeidsgivere bør kunne nekte å ansette en person på grunn av tidligere rusavhengighet, selv om vedkommende er kvalifisert for jobben.

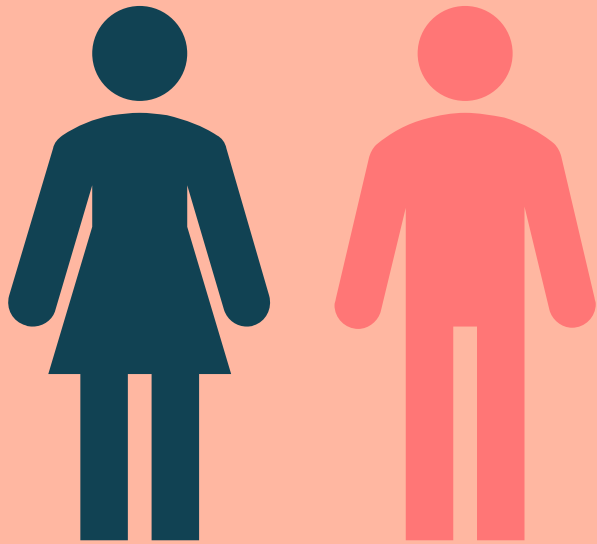
69 % er ganske eller helt **uenig**.

19 % er verken enig eller uenig.

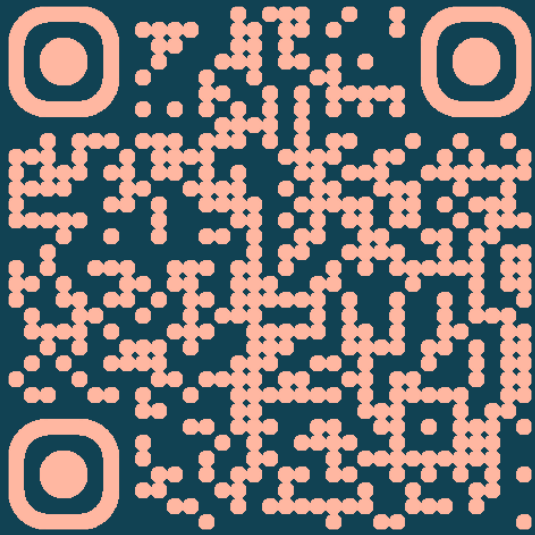

9 % er ganske eller helt **enig**.

Lav aksept for forskjellsbehandling i arbeidslivet

- **35 %** er helt uenig i at arbeidsgivere bør kunne nekte å ansette en person på grunn av tidligere rusavhengighet, mens **34 %** er ganske uenig i påstanden.
- **19 %** er verken enig eller uenig i påstanden. **2 %** svarer at de ikke vet.
- **8 %** svarer at de er ganske enig i påstanden, mens **1 %** er helt enig.
- Også her er det betydelige kjønnsforskjeller, og menn er i større grad enig i påstanden enn kvinner. Blant menn er **15 %** ganske eller helt enig i påstanden, mens blant kvinner er andelen **4 %**.

**Les mer om rusbrukeres
menneskerettigheter på
nhri.no/temaer/rusbrukere**